

CULTUURHISTORIE

In den beginne

De Utrecht is een ontginningslandgoed dat is ontstaan door het ontginnen van heide grond. Het doel hiervan was het tot stand brengen van akkergronden en productiebossen. Rond 1850 bestond het gebied uit uitgestrekte heidevelden, in feite gedegraderd bos met name als gevolg van houtkap en overbeweiding. Uit de Topografische en Militaire Kaart van circa 1850 blijkt dat het gedeeltelijk om natte heide ging; in het gebied liggen verschillende vennen en vennetjes. Na de uitvinding van de kunstmest aan het eind van de negentiende eeuw werden schapen overbodig als leverancier van dierlijke mest, en daarmee de heide als graasgrond. Grootschaliger dan voorheen werden de heidevelden ontgonnen. De droge heide werd bebost en de vochtige heide omgezet in cultuurgrond: dit zijn de zogenaamde 'jonge heideontginningen'. Binnen het gebied lagen de oude, middeleeuwse ontginningen Dun, Tulder en Lange Gracht. Vooral de geschiedenis van Tulder of Teulder gaat ver terug: rond 1400 waren hier al percelen in cultuur gebracht en ontstond er een pleisterplaats met een bierbrouwerij en jeneverstokerij. Bij de ontginning van het landgoed zijn deze buurtschappen met hun akkercomplexen grotendeels bebost.

De huidige begrenzing van De Utrecht is getekend op de Topografische kaart 1836-1843, bladen 179C, 179D, 180C en 189B.

Levensverzekeringsmaatschappij De Utrecht.

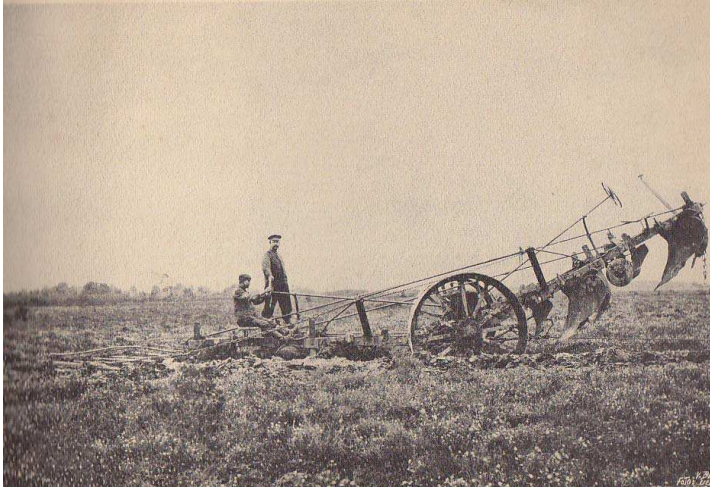
Landgoed De Utrecht werd ontgonnen vanaf 1898 en heeft zijn naam te danken aan de levensverzekeringsmaatschappij De Utrecht die op de grens van Nederland en België een groot ontginningsproject ondernam als geldbelegging. Verzekeringsmaatschappij De Utrecht, voortgekomen uit het in 1883 opgerichte begrafenisfonds 'Let op Uw Einde', hield zich voornamelijk bezig met volksverzekeringen. Het geld van de verzekerden werd door De Utrecht belegd in vastgoed, veelal kantoren en winkelpanden, in hypotheek op vastgoed en landerijen en in aandelen en obligaties. Sinds 1898 werd binnen de directie van De Utrecht gesproken over de mogelijkheid te beleggen in bosaanleg en heideontginning. Een dergelijk project als geldbelegging voor verzekeringsmaatschappijen was in die tijd nog ongebruikelijk. In 1898 kocht De Utrecht circa 700 hectare 'woeste' grond van de gemeenten Hooge en Lage Mierde om te ontginnen, er bossen op te planten en boerderijen te stichten.

De Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij

Het ontginningswerk werd niet door de verzekeringmaatschappij zelf uitgevoerd, maar door de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. De Heidemaatschappij werd in 1888 opgericht voor het ontwikkelen van landbouwgronden, het herbebossen van zandgronden en het verbeteren van werkgelegenheid. In 1898 gaf verzekeringmaatschappij De Utrecht de Heidemaatschappij opdracht om de woeste gronden te ontginnen.

De eerste ontginningswerkzaamheden bestonden uit het graven van hoofdwaterleidingen, het aanleggen van wegen en een boomkwekerij. Het ven 't Groot Goor in de zuidwestelijke punt van het landgoed werd drooggelegd. De ontginning tot bos, dat uiteindelijk het grootste deel van het landgoed zou beslaan, kwam aanvankelijk langzaam op gang. In de eerste jaren werden er slechts enkele hectaren ontgonnen. In de hierop volgende jaren nam de bosaanleg sterk toe. Uiteindelijk zou rond 1940 zo'n 1400 hectare binnen het landgoed zijn bebost en ruim 500 hectare tot gras en bouwland ontgonnen. Het resterende deel van het landgoed bleef onontgonnen.

Aanvankelijk werd het ploegwerk bij de ontginningen verricht door ossenspannen. Vanaf 1906 deed de stoomploeg haar intrede, waardoor de ontginningswerkzaamheden aanzienlijk sneller ver liepen. Het terrein werd gestaag uitgebreid. In de periode tussen 1898 en 1910 nam de omvang van het landgoed het sterkst toe. Tien jaar na de aankoop was de omvang van het landgoed bijna verdubbeld. In 1901 werd een terrein van 325 hectaren van de gemeente Hilvarenbeek gekocht. In 1910 werd De Hertgang bestaande uit 500 hectaren bos en heide aan het landgoed toegevoegd. Daarna werd besloten om alleen nog kleine stukken grond te kopen of door ruilverkaveling aan het landgoed toe te voegen om het geheel af te ronden. Voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren de ontginningen nagenoeg voltooid en had het landgoed een omvang van ongeveer 2500 hectaren.

Het ontginnen van het landgoed. Bron: "Souvenir aan het landgoed De Utrecht, z. j."

De jonge bomenaanplant met in de verte de brandtoren.

Infrastructuur

De ontsluiting van het gebied was bij de aanvang van de ontginningswerkzaamheden vrij gebrekkig. Het dichtstbijzijnde spoorwegstation lag in Tilburg, op ruim 15 kilometer afstand van het landgoed. Bij de aanvang van de ontginningswerkzaamheden vormde de in 1891 aangelegde provinciale weg Tilburg-Hilvarenbeek-Reusel de enige verharde weg binnen het landgoed. Deze weg fungeerde als ontginningsbasis en vormde een centrale as door het landgoed. Verder werd het gebied doorsneden door een aantal oudere onverharde landwegen, zoals de Thuldensedijk, de Poppelsedijk, de Weldschedijk, de Ravelsedijk en de Mierdsche dijk in het westelijk deel van het landgoed, de Neterselsedijk, Dunsedijk en de Beerschedijk in het oostelijk deel. Tijdens de ontginningen werd het tracé van deze wegen enigszins gewijzigd. Gedurende de ontginning van het gebied werd aan het reeds bestaande wegennetwerk een aantal nieuwe wegen toegevoegd.

De Prins Hendriklaan vormde de belangrijkste Oost-Westverbinding binnen het landgoed. De weg loopt van de Flaes tot over de Belgische grens, onder de zuidelijke uitloper van De Utrecht ten westen van de provinciale weg. Deze laan werd in verschillende etappes aangelegd. Het oudste, westelijke gedeelte werd in de jaren 1899-1903 aangelegd en heeft een deels gebogen wegbeloop. Het later aangelegde oostelijk gedeelte heeft een overwegend recht beloop.

Andere tijdens de ontginning nieuw aangelegde wegen binnen het landgoed zijn de Kinderlaan, de IJzerberglaan, de Torenlaan, de Scheidijk, de Gagellaan, de Schietberglaan, de Lange Baan, de Buitendijk en de Slingerdijk. Een aantal van deze wegen werd later (deels) verhard.

Inrichting landschap

Het terrein was vlak en over het algemeen laag gelegen. Het reliëf en de verschillende bodemtypen waren sterk bepalend voor de inrichting van het landgoed. De laagst gelegen, natte gronden werd bebouwd met grasland, de wat hoger gelegen gronden met akkers. De hoogste en meest droge gronden waren geschikt voor bosbouw. Er werden overwegend grove dennenbossen aangelegd, een houtsoort die bij uitstek geschikt was voor heidegronden. Dennenhout, met name Douglas werd in Nederland hoofdzakelijk gebruikt als mijnhout. Op de betere gronden werd ook loofbos aangeplant, vooral inlandse eik, dat voornamelijk werd verkocht als timmerhout.

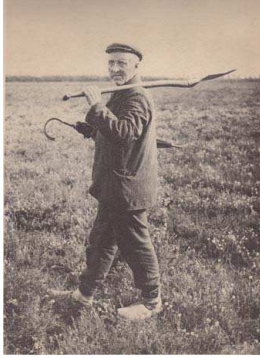
Het westelijke deel van het landgoed, bestaande uit Wulpenoord, de Appelenburg, Slingerbos, en delen van de Tulderheide en Aalsterheide, werd hoofdzakelijk bestemd voor productiebos, afgewisseld met landbouwgronden. Concentraties van landbouwgronden bevonden zich in het noordwestelijke deel van het landgoed, rond het Goor, t'Aanrijt en Het Bolgoor.

Het oostelijke deel van De Utrecht bestaande uit de Hertgang en de Misperleindsche Heide, omvatte naast nieuw productiebos en landbouwgrond, ook ouder bos, geconcentreerd in de Hertgang en langs de beekdalen van de riviertjes de Reusel en de Stroom. Het zuidoostelijke gedeelte bestaat nog voor een groot deel uit onontgonnen heidelandschap, rondom de vennen 't Goor en de Flaes. Dit gebied werd ontsloten door de Neterselsedijk en de in het verlengde van de Prins Hendriklaan gelegen Goorweg. Ook in het westelijk deel van de Utrecht bleven stukjes heide gehandhaafd, zoals in de uiterste zuidpunt van het landgoed gelegen Moerbleek.

Verkaveling en ontginningspatronen

Kleine delen van het landgoed werden volgens een rationeel patroon ontgonnen; met name in de oudere delen, in de zuidwestelijke punt van het landgoed, onder 't Goor, is een strakke, rasterachtige percelering te zien.

Ook de Goorbossen in het oostelijk deel van het landgoed tonen een dergelijke strak geordende percelering. De hoofdlijnen van deze verkavelingen stonden haaks op de Prins Hendriklaan, die gedurende de ontginningswerkzaamheden werd aangelegd. Daartussen werden de afzonderlijke percelen gescheiden door smallere zandpaden of brandsingels. De overige delen van het landgoed tonen een meer onregelmatige percelering, waarbij de kavels overwegend haaks op de wegen en paden in het landgoed zijn georiënteerd.

De ontginning van het landgoed gebeurde in de begintijd met de hand.

Exploitatie en verpachting

Een groot deel van de gronden op landgoed De Utrecht werd vanaf het begin van de ontginningswerkzaamheden geëxploiteerd door de Heidemaatschappij. Een aanzienlijk gedeelte van het landgoed werd verpacht aan boeren. De lokale boeren werden gezien als ouderwets en hun bedrijfsvoering zou niet productief zijn. Daarom werden er pachters van elders aangetrokken, onder andere uit Zeeland, die nieuwe landbouwkundige ideeën op het landgoed introduceerden. De meeste van deze boeren waren protestant. Met een gemiddelde grootte van circa 23 ha hadden de pachtboeren een welvarender aanzien dan de overige boerderijen in de omgeving. De dagelijkse leiding over de ontginningen en later de exploitatie van het landgoed werd gevoerd door de houtvester van de Heidemaatschappij.

Cultuurhistorische waarden

Landgoed De Utrecht is een waardevol en uniek cultuurhistorisch element in de regio als bijzondere uitdrukking van een sociaal economische ontwikkeling vanaf het einde van de negentiende eeuw toen de woeste heidegrond werd omgevormd tot productiegronden.

Het landgoed ontleent zijn cultuurhistorische en sociaaleconomische waarde aan de samenhang tussen de historisch-ruimtelijke structuur van wegen, bospercelen, akkerbouwgronden en weilanden én de aanwezigheid van een parklandschap en onontgonnen natuurlandschap.